

Јелена Ђ. Гојић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за германистику

Милена Р. Нешић Павковић²
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за германистику

МИГРАЦИЈА ФЕМИНИЗМА. ПОЕЗИЈА РАДМИЛЕ ПЕТРОВИЋ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ КУЛТУРНИХ ОБРАЗАЦА

Полазећи од претпоставке да је у људској природи да мигрира, чиме неминовно подстиче промене у поимању и вредновању одређених појава, феномена и културних образаца, у овом раду циљ је да се укаже на миграцију феминизма из градског контекста у рурални и обрнуто, на основу збирке песама *Моја мама зна шта се дешава у траговима* савремене српске песникиње Радмиле Петровић. Рад је настао као резултат радионице „Савремена српска књижевност” у оквиру *Зимске школе*, коју су у Крагујевцу у сарадњи организовали Катедра за германистику Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу и Немачка служба за академску размену (ДААД), у марту 2024. године. Радионица је првобитно била намењена студентима из Немачке, учесницима *Зимске школе*. Значај одржане радионице огледа се у упознавању учесница и учесника са специфичностима феминистичко-родне поетике српске песникиње Радмиле Петровић, као и у буђењу свести да феминизам није ограничен само на урбане средине. Циљ је био да се истраже културни интерпретативни обрасци који указују на традиционално конструисане родне улоге у руралном дискурсу, као и облици њихове деконструкције и реконструкције до којих долази миграцијом лирског субјекта са маргине (села) у центар (град).

Кључне речи: миграције, феминизам, град-село, културни обрасци, Радмила Петровић, *Моја мама зна шта се дешава у траговима*

1. УВОД

Збирком песама *Моја мама зна шта се дешава у траговима* (2020), млада српска ауторка Радмила Петровић (1996–) пробудила је велико интересовање читалачке публике и српске књижевне сцене, које се пре

1 jelena.gojic.kg@gmail.com

2 milena.nesic.pavkovic@gmail.com

свега због тематике песама проширило и на читав регион³. Прво публиковано издање ове збирке изашло је у оквиру издавачке куће Енклава. Овој збирци претходиле су две књиге поезије: *Мирис земље* (2014) и *Целулозни рокенрол* (2015). Разлог интересовања за трећу књигу песама Радмиле Петровић лежи у томе што из њене песничке визуре проговара аутентични глас лирског субјекта који се налази у континуираним процесима миграције: од центра ка маргини, са маргине ка центру и из центра с освртом на маргину, конструишући на тај начин јединствени песнички свет у коме проговара ангажовани женски глас. Разоткривањем културних образаца који дају основу и одржавају патријархат на селу, али и у граду, суочавањем са традиционалним балканским разумевањем мушкости/мужевности и женскости/женствености, Радмила Петровић обликује својеврсну поетичку блискост између феномена миграција, феминистичких тенденција и теорија рода.

Рад „Миграције феминизма. Поезија Радмиле Петровић из перспективе културних образаца” настао је као резултат радионице „Савремена српска књижевност” (нем. „Zeitgenössische serbische Literatur”) у оквиру *Зимске школе* „Србија: Историја, култура и језик” (нем. DAAD-Winterschule „Serbien: Geschichte, Kultur und Sprache”) коју је марта 2024. године организовала Катедра за германистику Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу у сарадњи са Немачком службом за академску размену (ДААД).⁴ Учеснице и учесници радионице добили су прилику да се упознају са поменутом збирком *Моја мама зна шта се дешава у траговима*, која је од 2023. године доступна и на немачком језику под насловом *Meine Mama weiß, was in den Städten vor sich geht*⁵ и да на основу поезије савремене песникиње уче и дискутују о процесима миграције феминизма од српског града ка српском селу и обратно, а самим тим и из српског културног контекста ка немачком. Сходно циљу радионице и циљној групи, одабране су три песме из поменуте збирке. Значај спроведене радионице огледа се у упознавању студенткиња и студената из Немачке и Србије са специфичностима феминистичко-родне поетике српске песникиње Радмиле Петровић, као и са буђењем свести да феминизам није намењен искључиво урбаној средини.

3 Под регионалном књижевном сценом разуме се уметничко-културни дискурс земаља бивше Југославије.

4 Радионица је првобитно била намењена групи учесница и учесника Зимске школе – шест студенткиња и два студента различитих профила из Немачке, који су се пријавили за учешће у *Зимској школи* с циљем да започну учење српског језика. Међутим, због претходних заједничких активности четири студенткиње и један студент друге и четврте године студијског програма Немачки језик и књижевност са Филолошко-уметничког факултета изразили су жељу да учествују у радионици о савременој српској књижевности.

5 Збирка *Meine Mama weiß, was in den Städten vor sich geht* публикована је у двојезичном формату у мају 2023. године у оквиру издавачке куће Volland & Quist.

2. КУЛТУРНИ ИНТЕРПРЕТАТИВНИ ОБРАСЦИ И КУЛТУРА КАО ХИПЕРТЕКСТ ИЗ УГЛА КЊИЖЕВНОСТИ

Посматрајући појам миграције у ширем смислу, односно у контексту кретања феминизма од села ка граду и од града ка селу на примеру изабране збирке Радмиле Петровић, у спроведеној радионици ослањали смо се на приступе заступљене у интернационалној германистичкој настави књижевности. Петровић Јилих (2023: 92) истиче да се у оваквој настави понајвише истичу литерарност, интеркултуралност, интертекстуалност, дискурзивност и друштвено-критички аспекти књижевних текстова:

Циљ посредовања немачке књижевности унутар универзитетског оквира су, дакле, активна и потенцијално свесна рецепција и обрада књижевних текстова, односно стицање књижевних компетенција у најширем смислу, које води до њиховог разумевања. Разумевање значи конструкцију значења, при чему се не ради о „исправном” или „погрешном” значењу: осим субјективно задовољавајућег додељивања комуниката на равни когниције, ради се о способности да се удовољи очекивањима других. (исто)

Књижевност представља конструкцију сложеног социјалног система, који као такав у средиште поставља субјекат, тј. студенткињу и студента и њихову конструкцију смисла текста до које долази „[...] на основу информација које му текст пружа и структура знања којима већ располаже, у оквиру одређених друштвено прихваћених норми, вредности, знања” (Петровић Јилих 2013: 191). Овакав приступ књижевном тексту заснива се на теорији радикалног конструктивизма. Сходно томе, ослонац за спровођење радионице пружили су теоријски постулати Клауса Алтмајера (Claus Altmayer) да управо радикални конструктивизам поседује адекватне механизме за развој нових приступа научним проблемима и питањима друштвених наука, који напослетку воде и ка приближавању природних и друштвених наука (Алтмајер 2004: 44). Такав приступ нарочито је погодан имплементирати у књижевно-радионичарски рад са студенткињама и студентима различитих профила и националности, који се подстичу на разумевање, откривање и рашчитавање вишеслојних културних интерпретативних образаца у књижевним текстовима. Под културно интерпретативним обрасцима, Алтмајер (2002: 15–16) подразумева одређено, дубоко укоренењено и најчешће типизовано знање и искуство утиснуто у културном памћењу једне групе на које се увек изнова могу позивати. Интерпретацијом културних образаца, људи откривају значења како би адекватно протумачили стварност и свакодневицу, при чему их често користе и несвесно. Културни обрасци могу се окарактерисати и као општепозната и очигледна знања која су устаљена, али се временом могу модификовати или допунити. Обрасци су похрањени у језику и колективној језичкој заједници где се уједно чувају и преносе текстуално (Алтмајер 2007: 13). Сходно томе, културни

обрасци врше одређену функцију у тексту и подељени су у четири категорије: тополошки (просторни), категоријални (класификација и категоризација људи, тј. позиционирање себе и других у друштвеној интеракцији), хронолошки (оријентација у односу на временске односе) и аксиолошки (вредносни) обрасци (Алтмајер 2014: 157).

Алтмајер (2004) указује на сложене интеракције између културе, друштва и индивидуалних искустава. Својом теоријом о култури као хипертексту, аутор упућује на разумевање различитих когнитивних оквира који обликују људску интерпретацију и стварање значења изван културних граница. Реципијенткиње и реципијенти, тачније читатељке и читаоци текста, крећу се у тексту кроз међусобно повезане чворове (нем. *Knoten*) и линкове информација, ослобађајући га линеарних граница. На тај начин, читатељке и читаоци успостављају везу са другим текстовима активирајући претходно знање (Алтмајер 2004: 255).

Посебан значај у спроведеној радионици има њена интегративна фаза у оквиру које су студенткиње и студенти из Србије имали задатак да колегиницама и колегама из Немачке детаљније објасне културне обрасце утемељене у дискурсу српског села, са циљем да немачке студенткиње и студенти истраже феномен миграције феминизма на релацији српско село–град.

3. МИГРАЦИЈА ФЕМИНИЗМА – МАРГИНАЛНА ПОЗИЦИЈА СЕОСКОГ ФЕМИНИЗМА

Медијски и политички наративи, као и друштвене мреже у улози све снажније платформе информисања, свакодневно су испуњени темом миграција на глобалном нивоу. Услед преокупације овим темама и наводима да живимо у „ери миграција” (Кестлес, Милер 1993) могао би се стећи утисак да су миграције творевина савременог доба, међутим, истраживања показују да су миграције саставни део развоја човечанства (Баде 2002, Фајст 2020, Олтмер 2016). У природи човека је да мигрира, да се креће и помера из првобитне тачке свог постојања и на тај начин неминовно подстиче промене у схватањима одређених појава, феномена, културних образаца, утичући на развој, образовање и еманципацију човека (Легеви 2003: 175). Миграције су, стога, изразито комплексна и интердисциплинарна тема којој се може приступити из различитих перспектива.

У раду се под појмом миграција не подразумевају само промене пребивалишта и географска кретања, већ као полазну основу користимо херменеутичко поимање миграција у ширем смислу, чиме желимо да укажемо на миграцију феминизма, односно, на његово пресељење из градских оквира у рурални контекст и обрнуто, на примеру збирке *Моја мама зна шта се дешава у градовима*. Полазећи од дефиниције феминизма као појма који обухвата различите покрете који се залажу за

једнакост, самоопредељење и слободу за све полове, посебно за жене⁶ и указујући на потчињену позицију жена у односу на мушкарце, као главни циљ савремених облика феминизма намеће се или поновна процена и поновна концептуализација жена, њихових положаја и улога или деконструкција скривених облика родне дискриминације и искључености у патријархалној култури⁷.

Популаризацији феминизма највише је допринео његов други талас који су превасходно покренуле младе, академски образоване жене које су живеле у великим урбаним срединама. Град је постао место политичке борбе жена и простор за проналажење нових, самостално изабраних стилова живота. Рурална подручја, или како су тада била називана „провинције”, постала су синоним за ретроградност. Рурално се, дакле, у односу према граду често конструише као нешто друго, повезано са назадним развојем или наглашено као место жудње⁸ (Шмит и др. 2015: 335). Жене које су живеле на селу сматране су „регресивним” или у најбољем случају „превише специфичним” (Кнаб 2001: 9) да би се посматрале као релевантни субјекти за проучавање жена и феминистичког покрета. Жене са села остале су маргинализоване и обезвређене чак и у феминистичким дискурсима. Одрастајући на селу као друго женско дете у патријархалној породици, Радмила Петровић развија осетљивост према феминистичким питањима, истовремено указујући на маргиналну позицију и занемаривање борбе за равноправност и побољшање положаја жене у сеоским заједницама. Збирком песама *Моја мама зна шта се дешава у траговима* Петровићева питање женске неравноправности и потчињености повезује са појмом миграција премештајући феминизам из очекиваног градског контекста у сеоски.

4. ПИТАЊЕ РОДНОГ И РОДНИХ ИДЕНТИТЕТА

Заступајући тезу да се нико не рађа као жена, већ да таква постајеш (према Линдхоф 1995: 4), Симон де Бовоар⁹ с краја 40-их година 20. века пионирски започиње полемику о родним улогама у својој књизи *Други пол* (франц. *Le Deuxième Sexe*). Пратећи главну тезу Де Бовоар да бити жена није урођена, већ стечена ствар која је друштвено и културолошки условљена, Џудит Батлер наставља са проучавањем родних идентитета и њихових улога у друштву, заступајући став да је род заправо друштвена конструкција.

6 <https://www.duden.de/rechtschreibung/Feminismus> (приступљено 12.06.2024)

7 https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1058?language_content_entity=de (приступљено 10.06.2024)

8 О конструкцији дихотомије село – град и поимању села као природнијег места за живот, види: (Шмит и др. 2015: 339–340).

9 Иако ће се феминистичка теорија тек 60-их година 20. година утемељити званично у науци о књижевности, де Бовоар се сматра једном од најзначајнијих представница феминизма.

У принципу, једва да постоји усаглашеност око тога шта чини или би требало да чини категорију 'жена(е)'. Области политичке и језичке „репрезентације“ унапред одређују критеријуме по којима се формирају сами субјекти, тако да може бити представљено само оно што се може сматрати субјектом.¹⁰ (Батлер 1991: 16)

Батлер (1990: 24) сматра да род треба посматрати као конструкт језика, а не као нешто што већ постоји у језику. Сходно томе, род није нешто што самостално егзистира и постоји *per se*, већ се мора исказати. Батлер стога уводи појам перформативности рода (енгл. *performativity*). Како би се идентификовао родни идентитет и затим могао репрезентовати у језику, неопходно је да се те радње понављају. У том погледу, Батлер прави разлику између пола, који је биолошки условљен, и рода, који се конституише у перформативним чиновима понављања унутар извесне културне заједнице. Књижевност представља плодно тло за (пре) испитивање родних идентитета, на основу анализе текстова из визуре феминистичке критике, указујући да су родни идентитети условљени друштвеним нормама и вредностима. Теоретичарке попут Хелене Сикс (Hélène Cixous, 1976–) и Ејдријен Рич (Adrienne Rich, 1976–) указују на то да се књижевност може сматрати одговарајућим средством борбе које жене могу искористити за сведочење о својим искуствима како би писањем агитовале против неправди које су потекле од патријархалних ограничења. У циљу разумевања родних идентитета, у феминистичким теоријама фокус се неретко ставља на преиспитивање патријархалних образаца у оквиру одређене друштвене заједнице.

Основне премисе студија рода у књижевности, попут преиспитивања конструкције, деконструкције, а затим и реконструкције родних идентитета, конституисање категорија жена/мушкарац, као и критике њихове друштвене условљености у спрези су са тематским сижеом збирке песама *Моја мама зна шта се дешава у траговима*. Стихови пружају увид у динамику моћи између полова, као и у разумевање традиционалних улога мушкараца и жене. Сходно томе, одабране песме из збирке Радмиле Петровић детаљно су анализирани у спроведеној радионици како би се открили начини на које родни идентитети и улоге утичу на песничку структуру, наратив и карактеризацију лирског субјекта. У складу са тим, циљ је био да се истраже културни интерпретативни обрасци који указују на традиционално конструисане родне улоге у селском дискурсу, а затим и облици њихове деконструкције и, напоследку, реконструкције до којих долази услед миграције лирског субјекта са маргине (села) у центар (град).

10 Нем. „Im Grunde herrscht auch kaum Übereinstimmung darüber, was denn die Kategorie ‚Frau(en)‘ konstituiert oder konstituieren sollte. Die Bereiche der politischen und sprachlichen ‚Repräsentation‘ legen nämlich vorab die Kriterien fest, nach denen die Subjekte selbst gebildet werden, so daß nur das repräsentiert werden kann, was als Subjekt gelten kann.“ Превод су, ако није другачије назначено, сачиниле ауторке рада.

5. МИГРАЦИЈЕ ФЕМИНИЗМА НА ПРИМЕРУ ПРЕВЕДЕНЕ ЗБИРКЕ МОЈА МАМА ЗНА ШТА СЕ ДЕШАВА У ГРАДОВИМА. ОПИС РАДИОНИЦЕ

Полазећи од Шмитове (1991) структуре књижевности као социјалног система, феномену миграције феминизма на књижевној радионици приступили смо из четири основна аспекта деловања: продукције, посредовања, рецепције и обраде књижевних текстова. Радионица је трајала 120 минута и састојала се из четири фазе:

- 1. Интерактивне игре упознавања.** С обзиром на то да је у питању хетерогена група студенткиња и студената различитих студијских профила и националности, неопходно је било најпре међусобним упознавањем повезати групу. Кроз интерактивне игре упознавања које су циљале на откривање личних и карактерних особина студенткиња и студената, њихово порекло, афинитете и анимозитете, оформљена је оптимална стимулативна атмосфера неопходна за наредни корак у радионици. Студенткиње и студенти су били у прилици да сакупе довољну количину информација једни о другима како би се међусобно боље упознали, али и како би те податке касније искористили приликом анализе културних интерпретативних образаца у поезији Радмиле Петровић.
- 2. Подела студенткиња и студената у радне групе према одговарајућој теми.** Приликом поделе на групе, циљано се тежило мешовитом саставу како би српске студенткиње и студенти германистике могли извршити трансфер културног и/или културолошког знања немачким студентима. Групе су стога биле састављене од немачких и српских студенткиња и студента. Појмови додељени групама представљали су кључне речи тематског оквира који ће свака група детаљније истражити. На овај начин, формиране су групе:
 - a) weiblich, männlich / женско, мушко* – Централни фокус ове групе заснива се на појму и одређењу рода, слици жене и мушкарца у песмама и њиховој лирској реализацији у одабраним песмама.
 - b) Feminismus / феминизам* – Тематска усмереност групе заснива се на појму феминизма чији је задатак да истражи комплексност женског искуства у оквиру изабраног лирског корпуса ослањајући се на унапред одабране фотографије које кореспондирају са тематиком.
 - c) Радмила Петровић* – Задатак групе заснива се на откривању кључних карактеристика поетике Радмиле Петровић на основу предочених песама, како би се приступило анализи главних особина њеног стила писања и тематске преокупације. На ос-

нову лирског корпуса, чланови групе раде на идентификовању друштвених, културних и личних/емотивних утицаја на стваралаштво песникиње.

3. Рад у групама: аналитички приступ текстовима и задацима.

Студенткиње и студенти су имали 60 минута на располагању за рад на задатим темама у оквиру својих група. Најпре су се теоријски упознали са тематским оквирима, како би уследио рад на текстовима и истраживање културних интерпретативних образаца. Свака група добила је четири исте песме из збирке песама *Моја мама зна шта се дешава у траговима*, али на немачком језику. Немачко издање уређено је тако да се са леве стране налазе песме на српском језику, а са десне на немачком, што су српске студенткиње и студент германистике окарактерисали као врло корисно током анализе текстова. Одабир песама заснован је на критеријуму хронолошког развоја лирског субјекта и промене перцепције након измештања из руралног окружења. Сходно томе, издвојене су следеће песме: „Пре поласка у школу знала сам шта је одузимање” / „Noch vor der Einschulung wusste ich was Subtrahieren ist”; „Два минута без поезије” / „Zwei Minuten ohne Poesie”; „Само желим неког да расклопимо трактор мог оца у тишини” / „Ich wünsche mir nur jemanden, mit dem ich den Traktor meines Vaters in Stille auseinandernehmen kann”; „Говорили су ми да је Београд град у коме никога не смеш да погледаш у очи” / „Man sagte mir, Belgrad ist eine Stadt, in der du niemand in die Augen schauen darfst”.

4. Презентовање резултата студенткиња и студената. Резултате истраживања културних интерпретативних образаца из перспективе откривања родних идентитета, преиспитивања друштвених конструката жене и мушкарца из угла феминизма, као и поетичке визуре Радмиле Петровић, студенткиње и студенти су представили у виду постер-презентација, након чега је у пленуму уследила дискусија.

5. Директни контакт са песникињом – видео-снимак са поруком Радмиле Петровић. У циљу успостављања везе између песникиње и студенткиња и студената, како би се књижевност схватила као жив, релевантан и интерактиван процес, студенткињама и студентима се преко видео-снимка обратила песникиња која је посебно за ову радионицу упутила поздравне речи студенткињама и студентима из Немачке и Србије.¹¹

11 Флексибилност у формату и доступности омогућила је да се песникиња директно обрати студенткињама и студентима са веће просторне удаљености. Песникиња је била заинтересована да лично учествује у радионици, међутим због пословног боравка у Швајцарској, њено физичко присуство није било могуће, те се као адекватно решење учинио видео-снимак.

Здраво свима! Ја сам Радмила Петровић и желим да вас поздравим. Желим вам пријатан боравак у Крагујевцу, где сте сада и мислим да сада имате радионицу у којој ћете говорити о мојој поезији. Дакле, хвала на томе! Чула сам да учите српски, ви из Немачке, па ћу наставити са српским¹². Желим вам пријатан боравак, да научите мало српског од ваших колега из Србије и поздрављам све вас студенте и, наравно, професоре и професорке. И, желим да вам се захвалим што се бавите превођењем, језицима, зато што без превођења нема ни литературе. Поздрав!

Спремношћу да се хибридном путем укључи у књижевну радионицу, песникиња је код студенткиња и студената подстакла изградњу осећаја личне повезаности, као и знатну мотивацију и инспирацију да се и након радионице подробније позабаве њеном књижевношћу. Директним обраћањем, Радмила Петровић је додатно обогатила искуство учесница и учесника у радионици и подстакла на израженију ангажованост у рецепцији њене књижевности.

6. Рефлексија. Повратне информације о истраженом, наученом, репродукованом и продукованом, уследиле су на крају радионице. Студенткиње и студенти су у кружној формацији у пленуму имали прилике да искажу своје утиске о новим стеченим знањима о феномену миграције феминизма од села ка граду и обратно, као и да искажу своје импресије о мотивацији за даље проучавање ове теме, али и о томе шта су за њих представљали они културни интерпретативни образци који су били новина за њих.

7. Поетолошка комуникација са савременом популарном музиком – Песма „Жене“. На самом крају, након завршене рефлексije, као подстицај на продубљивање истражених културних интерпретативних образаца, студенткиње и студенти су упознати са популарном песмом певачице Сениде. Део истоимене песме написала је управо Радмила Петровић, а њена тематика кореспондира са темом феномена миграције феминизма од села ка граду, а понајвише са културним образцима који тематизују поетолошки сиже негативних патријархалних ставова у породичним оквирима на Балкану, о којима Петровићева ангажовано проговара кроз читаву поменућу збирку песама.

12 Енгл. *Hi everyone! I am Radmila Petrović and I want to say hi to you. I wish you pleasant stay in Kragujevac, where you are now and I think you have now workshop in which you have some words about my poetry too. So, thanks for that! I heard you learn some Serbian, you from Germany, so I'll keep up on Serbian.* Извор снимка се налази у приватној архиви ауторки.

[Пред-Рефрен: Сенидах]
Ајде пали кући, нисмо алијанса
Не лежи ме хладног ниједна нијанса
Где си био, душо, свугда шаптала сам
Топлије, спорије
Сад сам соло жена, сама своја шанса
Лоша ти је, злато, ето перформанса
Некој другој глуми непробојног аса
Теби сеанса, а мени ренесанса.

[Рефрен: Жене]
Сестро мила, да л' си жива?
Таква нам је зла судбина
Од давнина нема мира
Роди ћеру, воли сина
Од дубина до планина
Пусти косу, шири крила
Као вила, с неба сила
Жива била, ех, Сенида.

6. МИГРАЦИЈЕ ФЕМИНИЗМА НА ПРИМЕРУ ПРЕВЕДЕНЕ ЗБИРКЕ *МОЈА МАМА ЗНА ШТА СЕ ДЕШАВА У ГРАДОВИМА*. АНАЛИЗА РАДИОНИЦЕ И ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА

Група 1: Рогни и денниийишйи

Група 2: Феминизам

Група 3: Поешика Радмиле Пејровић

Студенткиње и студенти су унутар својих група добила одговарајући тематски оквир око ког је требало да формирају анализу четири изабране песме¹³. Све групе имале су исте текстове на располагању, временски оквир у трајању од 60 минута за припрему анализе и нису били упознати са другим задацима. Групе су, као што је већ и наглаше-

13 „Пре поласка у школу знала сам шта је одузимање“ / „Noch vor der Einschulung wusste ich was Subtrahieren ist“; „Два минута без поезије“ / „Zwei Minuten ohne Poesie“; „Само желим неког да расклопимо трактор мог оца у тишини“ / „Ich wünsche mir nur jemanden, mit dem ich den Traktor meines Vaters in Stille auseinandernehmen kann“; „Говорили су ми да је Београд град у коме никога не смеш да погледаш у очи“ / „Man sagte mir, Belgrad ist eine Stadt, in der du niemand in die Augen schauen darfst“ (Петровић 2023).

но, биле мешовите, састављене од немачких и српских студенткиња и студената, који су колегиницама и колегама из Немачке појашњавали одређене језичке конструкције, као и стереотипне представе категорија мушко – женско у сеоском дискурсу. Немачке студенткиње и студенти су у оквиру рефлексивне закључили да им је заједнички рад са српским студенткињама и студентима умногоме помогао да боље разумеју критику традиције и патријархата коју Радмила Петровић изражава у својој поезији. Тематске постере које је свака група припремила у складу са својим задатком, као и усмене презентације, показале су да су студенткиње и студенти све три групе своје анализе засновали на основу готово идентичних стихова или делова стихова. Истовремено, увидом у све анализе, дискусије и завршне радове, изводи се закључак да се задаци садржајно међусобно преплићу, тако да су три групе заправо на крају сачиниле целину која би се могла објединити под темом миграције феминизма на релацији село – град и њихове културне и/или културолошки имплициране родне последице.

Полазећи од дефиниције рода коју су добили¹⁴, као и фотографија које су имали на располагању, чланови прве групе *weiblich/männlich* (женско – мушко) имали су задатак да на одабраном корпусу испитају на који начин се формирају и рефлектују родне улоге и идентитети у поетолошком систему Радмиле Петровић. На њих ће се надовезати друга група *Feminismus* (феминизам) која је издвајала културно интерпретативне образце феминизма у лирици Радмиле Петровић, чијом поетиком се позабавила истоимена, трећа група.

Не раздвајајући категорије према појединачним песмама, студенткиње и студенти су објединили одговарајуће стихове и/или делове стихова у једну целину. Централни идејни сиже, прва група сјединила је у категорије очекивања (нем. *Erwartungen*) и стварности (нем. *Realität*), друга група је своје асоцијације на појам феминизма допунила одговарајућим стиховима из песама, док је трећа група поетику песникиње дефинисала стиховима песама, реферишући на тај начин да је поезија Радмиле Петровић у значајној мери аутобиографска. Студенткиње и студенти су своју анализу започели стиховима *schon wieder ein Mädchen / била сам ојетѝ женско* (Петровић 2023: 31) и *lauer einsen, jahrgangsbeste / увек ѝетѝице, ѝак ѝенерације* (Петровић 2023: 89) које су представили као изневерено очекивање јер су родитељи лирског субјекта поново добили женско дете, а затим своје разочарање преточили у строга ограничења да то женско дете мора испунити одређена родитељска очекивања која су се у стварности реализовала кроз добре

14 **Gender** (lat. Generare: erzeugen, generieren) ist im Unterschied zum biologischen Geschlecht (sexus) die kulturell oder diskursiv erzeugte Auffassung oder Vorstellung davon, was die gesellschaftlichen Rollen der Geschlechter seien. Annahme der Gender-Forschung ist dabei, dass „kulturelle Bedeutungstiftung grundsätzlich über die Geschlechterdifferenz organisiert“ werde (Kroll 2002: 143). **Gender-Forschung** geht über feministische Literaturtheorie hinaus, insofern sie Männlichkeitsbilder, -phantasien und -vorstellungen in den Untersuchungsgegenstand einschließt (Jeßing, Köhnen 2003: 288).

оцене и успех у школи. Синтагма *ganoven-mädchen* / *шмекер-девојка* (Петровић 2023: 13, 113) оставила је највећи утисак на студенткиње и студенте, налази се на плакатима код све три групе и уједно представља главну окосницу у разматрању родних идентитета у одабраној поезији. *Шмекер-девојка* је полусложеница која се као потпуни еквивалент у немачком језику реализовала као *ganoven-mädchen*. Употреба цртице указује на немогућност раздвајања ове две конституенте, јер се песничко *ја* не идентификује у потпуности као женско. Уплитањем мушке категорије кроз конституенте шмекер, лирски субјекат потврђује тезу Џудит Батлер да је род друштвена конструкција. Прижељкујући мушко дете и исказујући разочарање након сазнања да су (поново) добили женско, у породици се формира таква атмосфера током одрастања лирског субјекта, која је стално подсећа да родитељи и деда жале за тим што се није родила као дечак. Упијајући обрасце понашања наметнуте васпитањем огрезле у (ин)директном пребацивању, лирски субјекат преузима кривицу, трудећи се да компензује тугу и разочарење своје породице тако што ће преузети и одређене маскулине особине – лирски субјекат носи перорез (*Klappmesser*) са собом, не носи шминку (*keine Schminke*), довољно је храбра да ноћу сама шета (*Nachts allein herumlaufen*). Понављањем стихова *ich bin ein ganoven-mädchen / habe ein klappmesser in der hosentasche / und drähte in meinem BH – ја сам шмекер-девојка / имам њерорез у џеџу / и жице у брусхалџиери* (Петровић 2023: 13, 113), лирски субјекат наглашава важност бинарних осећања које има према сопственом родном идентитету, што се у теоријском дискурсу рода код Џудит Батлер може разумети као перформативни чин који потврђује борбу лирског субјекта да разреши питање сопственог родног идентитета.

Тему феминизма студенткиње и студенти су искористили како би преиспитали родне улоге присутних актера у песмама. Сходно томе, студенткиње и студенти издвајају четири кључна појма кроз које се проблематизује феминизам: а) *Rollenbilder* (срп. родне улоге) – улоге мушкараца и жена, како на селу, тако и у граду, подељене су стереотипно: мушкарци су повезани са алкохолом, док су женски гласови махом угушени и везују се за кућу; б) *Gleichberechtigung* (срп. равноправност) и в) *Selbstfindung* (срп. самооткривање) у спрези су са сеоским стереотипним балканским хтењем да свака кућа мора имати мушко дете и да, уколико се то не оствари, долази до преиспитивања вредности те породице и омаловажавања, што студенткиње и студенти поткрепљују стиховима: *schon wieder ein Mädchen / била сам ојетџ женско* (Петровић 2023: 31); *was willst du denn damit? du bist ein mädchen / ein mädchen bist du! sagten sie – шџа ће џи џо? Ти си женско / женско си! Говорили су ми* (ibid.). Коначно разрешавање са наметнутим традиционалним обрасцима сеоског васпитања, уследиће након просторне миграције лирског субјекта из села у град, где ће услед просторне удаљености скупити храброст (нем. *Mut*), дићи глас (нем. *Protest*) и иронично

апострофирати оца стиховима *aber weißt du, papa, was ich für eine frau sein werde / stark wie e-mail-passwörter – а знаш каква ћу ја, шаћа, бићи жена / јака као шифре на имејлу* (Петровић 2023: 113). Поетички наратив Радмиле Петровић указује на то да се тополошки интерпретативни обрасци понајвише формирају око села, а тек онда и града и да процес миграција показује да је на основу достигнућа феминистичких теорија у релацији село – град могуће преиспитивати устаљене патријархалне обрасце једино иступањем са маргине, тачније пресељењем у град (центар). При чему се „[...] лирски субјекат идентификује са свим оним стварима које управо имају атрибут сеоског, док је град увек означен као *не-ја*. Отуда је све што је градско представљено као одбојно и некарактеристично за природу лирског субјекта” (Тодоровић, Матин 2022: 40).

Резултати добијени студентском анализом културно-интерпретативних образаца у одабраним песмама сижејно се могу надовезати на стих из последње песме у збирци који гласи: *und blüht, wie eine lenzorse / и цвештам као кукурек* (Петровић 2023: 113). Алузијом на прелепу биљку кукурек, широко распрострањену у природи као дивљу и у домаћинству као украсну врсту која је изузетно отровна и око које се образује митолошки наратив лековите, а опет уколико јој се не приступи адекватно, изузетно отровне биљке, обједињују се сложени миграциони процеси феминистичког преиспитивања лирског субјекта, сопственог родног идентитета, као и наслеђа које тополошки интерпретативни обрасци на релацији село – град носе са собом.

Анализом стихова одабраних песама, студенткиње и студенти различитих профила и националности подробније су разумели културне интерпретативне обрасце укорењене у традицији, као, истовремено, и промене у перцепцији рода и идентитета лирског субјекта, учвршћујући на тај начин разумевање феномена миграције феминизма на релацији дихотомије село – град. Издвојене стихове и стиховне делове, студенткиње и студенти су представили као карактеристичне означитеље поетичког система Радмиле Петровић. Одабрани текстуални делови указују на оспоравање друштвених норми које лирски субјекат опажа и лично проживљава. Они уједно пружају и увид у динамику моћи мушко – женско кроз историјске, породичне и социолошке перспективе, као и у напоре лирског субјекта да суочавањем са типизираним сеоским обрасцима деконструише оне постојеће. Приказани стихови доказују да је то могуће, али ипак са одређене најпре просторне удаљености, тачније, измештањем са маргине у центар. Миграцијом из села у град мигрира и феминистичка теоретизација рода у селу омогућавајући на тај начин боље разумевање перцепције рода и идентитета оних на маргини. Завршне презентације студентских радова показују да одабрана поезија Радмиле Петровић доказује да је поимање рода и родног на селу такође друштвени конструкт и да се феминине и маскулине родне улоге конструишу одређеним перформативним чиновима унутар колектива.

7. ЗАКЉУЧАК

Као једна од значајнијих песникиња регионалне књижевне сцене, Радмила Петровић конституише поетолошки систем у ком главну позицију заузима пробуђени женски глас, који уноси новине на мотивацијском и тематском плану (Тодоровић, Матин 2022: 28).

Указивањем на културно интерпретативне обрасце у оквиру феномена миграције феминизма истражени су сложени односи између лирског субјекта и родних идентитета. Закључак до ког се дошло јесте да су пре свега тополошки културни обрасци (село – град) заслужни за мигрирање феминизма од града ка селу, при чему га прате категоријални обрасци (лирски субјект у односу на патријархат, породичне релације, емотивни односи, род и пол). Просторно измештање лирског субјекта из села у град, омогућава развој поетолошких механизма који се не мењају тематски, већ проширују проблематику у контексту опозиција село – град и на тај начин усложњавају односе и везе које лирски субјекат остварује у породици, емотивним односима и вези према унутрашњем и спољашњем свету. Овако посматран, лирски субјекат иступа као ангажовани женски глас, који упућује на неравноправност и неправду, доводи у питање друштвене норме и указује на комплексност женског искуства понајвише на релацији село – град. У том смислу, испитивање родних улога говори више о свести колектива, него о самом роду. Поетика песникиње прожета је често и аутобиографским елементима, што додатно учвршћује њену позицију као ангажоване ауторке.

Мигрирајући просторно, лирски субјекат уступа простор и унутрашњој миграцији родних идентитета, преиспитујући их кроз културне обрасце испољене кроз призму породичних односа, патријархалних принципа, друштвених конструката на релацији село – град, као и емотивних веза. Закључак који се изводи, темељи се на констатацији да песничко *ја* реализује потребу за преиспитивањем и откривањем сопственог родног идентитета тек након што се измести из просторног ограничења села за које га везују најпре патријархални аспекти васпитања и архетипско наслеђе женских предака. На тај начин, истовремено се обликују критички дискурси о селу и граду са извесном дозом ироније, па чак и хумора, о којима се из перспективе феминистичких теорија снажно критикују табуизиране теме које потичу из порекла саме песникиње. Радмила Петровић говори из перспективе оних на маргини, демонстрирајући својим стиховима буђење занемарених гласова жена са села. Миграција феминизма од села ка граду и обратно, подстакла је и процесе миграције родног идентитета лирског субјекта у поезији Радмиле Петровић. Истраживањем културних интерпретативних образаца из угла просторне миграције, феминизма и теорије рода у одабраном песничком систему, ова књижевна радионица подстакла је да оснаже лирски глас Радмиле Петровић, посредством књижевних и језичких компетенција, мигрира у дискурс немачког језика и наиђе на изузетну рецепцију код немачких матерњих говорница и говорника.

Извори

Петровић 2023: R. Petrović, *Meine Mama weiß, was in den Städten vor sich geht*, Berlin und Dresden: Verlag Voland & Quist GmbH.

Литература

Алтмајер 2002: C. Altmayer, Kulturelle Deutungsmuster in Texten. Prinzipien und Verfahren einer kulturwissenschaftlichen Textanalyse im Fach Deutsch als Fremdsprache, Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt, *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* 6, Nummer 3, 1–28.

Алтмајер 2004: C. Altmayer, *Kultur als Hypertext. Zu Theorie und Praxis der Kulturwissenschaft im Fach Deutsch als Fremdsprache*, München: iudicium.

Алтмајер 2007: C. Altmayer, Von der Landeskunde zur Kulturwissenschaft? Innovation oder Modetrend?, *Germanistische Mitteilungen*, Nummer 65, 7–21.

Алтмајер 2014: C. Altmayer, Zur Rolle der Literatur im Rahmen der Kulturstudien Deutsch als Fremdsprache. Literatur in Deutsch als Fremdsprache und internationaler Germanistik. Konzepte, Themen, Forschungsperspektiven, in: (Hrsg.) C. Altmayer, M. Dobstadt, R. Riedner, *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache Schriften des Herder-Instituts*, Carmen Schier, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 25–37.

Баде 2002: K. J. Bade, *Europa in Bewegung: Migration vom späten 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, München: C.H. Beck.

Батлер 1990: J. Butler, *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*, London: Routledge.

Батлер 2003 [1991]: J. Butler, *Das Unbehagen der Geschlechter*, Baden-Baden: Suhrkamp.

Рич 1976: A. Rich, *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*, New York: W.W. Norton.

Фајст 2020: T. Faist, *Soziologie der Migration. Eine systematische Einführung*, Berlin, Boston: Walter de Gruyter GmbH.

Јесинг, Кенен 2003: B. Jeßing, R. Köhnen, *Einführung in die neuere deutsche Literaturwissenschaft*, Ruhr-Universität Bochum: J. B. Metzler.

Кестлес, Милер 1993: S. Castles, M. J. Miller, *The Age of Migration*, Basingstoke: Macmillan.

Кнаб 2001: M. Knab, *Frauen und Verhältnisse. Eine sozialpolitische Netzwerkanalyse*, Herbolzheim: Centaurus Verlag & Media.

Легеве 2003: C. Leggewie, *Der Kampf um die europäische Erinnerung. Ein Schlachtfeld wird besichtigt*, München: C. H. Beck.

Линдхоф 1995: L. Lindhoff, *Einführung in die feministische Literaturtheorie*, Ulm-Jungingen.

Олтмер 2016: J. Oltmer, *Globale Migration. Geschichte und Gegenwart*, München: C. H. Beck.

Петровић Јилих 2013: М. Петровић Јилих, *Дидактика књижевности као мултидисциплинарна емпиријска дисциплина*, Крагујевац: ФИЛУМ.

Петровић Јилих 2023: М. Петровић Јилих, Компаративни и друштвено-критички приступ романима *Пуџак свеџа* Венка Андоновског и *Добри дани* Марка Динића у германистичкој настави, Београд: *Иновације у настави*, XXXVI, 2023/2, Београд, 92–102.

Сикс 1976: Н. Сixous, The Laugh of the Medusa, in: *Signs*, Vol. 1, No. 4, Summer, 875–893.

Тодоровић, Матин 2022: Ј. Todorović, S. Matin, Vladana Perlić i Radmila Petrović: studija ukrštenog čitanja, u: *Bosanskohercegovački slavistički kongres. Zbornik radova, knjiga 2*, Sarajevo: Slavistički komitet, 27–47.

Шмит 1991: S. J. Schmidt, *Grundriß der Empirischen Literaturwissenschaft*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Шмит и др. 2015: М. Schmitt, G. Seiser, Th. Oedl-Wieser, Das Ländliche und die Land_Frauen, *SWS Rundschau* 55 (3), 335–354. <https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/53834/ssoar-sws-2015-3-schmitt_et_al-Das_Landliche_und_die_Land.pdf;jsessionid=418B43A40498768B7DF27A8CCE35CBB7?sequence=1>. 12.06.2024.

Jelena Đ. Gojić, Milena R. Nešić Pavković / MIGRATION DES FEMINISMUS. DIE POESIE VON RADMILA PETROVIĆ AUS DER PERSPEKTIVE DER KULTURDEUTUNGSMUSTER

Zusammenfassung / Ausgehend von der Annahme, dass Migration ein inhärentes Merkmal der menschlichen Natur darstellt und unvermeidlich zu Veränderungen im Verständnis und in der Bewertung bestimmter Phänomene, Ereignisse und kultureller Muster führt, zielt diese Arbeit darauf ab, die Migration des Feminismus vom städtischen in den ländlichen Kontext und umgekehrt anhand der Gedichtsammlung *Meine Mama weiß, was in den Städten vor sich geht* der zeitgenössischen serbischen Dichterin Radmila Petrović zu untersuchen. Diese Untersuchung ist das Ergebnis des Workshops „Zeitgenössische serbische Literatur“ im Rahmen der DAAD-Winterschule „Serbien: Geschichte, Kultur und Sprache“, die im März 2024 in Kragujevac in Zusammenarbeit vom Lehrstuhl für Germanistik der Fakultät für Philologie und Künste der Universität Kragujevac und dem Deutschen Akademischen Austauschdienst (DAAD) organisiert wurde. Der Workshop war ursprünglich für deutsche Studierende der Winterschule konzipiert. Der Workshop ermöglichte es den Teilnehmern, sich mit den spezifischen Merkmalen der feministischen und genderbezogenen Poetik der serbischen Dichterin Radmila Petrović auseinanderzusetzen und das Bewusstsein zu schärfen, dass Feminismus nicht auf urbane Räume beschränkt ist. Ziel der Untersuchung war es, kulturelle Deutungsmuster zu identifizieren, die traditionell konstruierte Geschlechterrollen im ländlichen Diskurs widerspiegeln, sowie die Formen ihrer Dekonstruktion und Rekonstruktion zu analysieren, die durch die Migration des lyrischen Subjekts von der Peripherie (Dorf) ins Zentrum (Stadt) hervorgerufen werden.

Schlüsselwörter: Migration, Feminismus, Stadt-Land, kulturelle Deutungsmuster, Radmila Petrović, *Meine Mama weiß, was in den Städten vor sich geht*

Примљен: 1. јула 2024. године

Прихваћен за штампу: јула 2024. године